

slavenskog Odbora i srpske vlade. Iako je upravo iseljenički pokret dao Odboru legalnu podlogu za njegovu djelatnost, nije ni njihov odnos bio pošteđen od teških nesporazuma i sukoba.

Već potkraj lipnja 1917. republikanski je pokret, isprva ograničen poglavito na Slovence i socijaliste, počeo dobivati određenije organizacijske oblike. Na to je snažno utjecao i pad carizma u Rusiji, što je autor veoma dobro obrazložio, a pogotovu Krfska deklaracija, koja je zbog priznanja dinastije Karađorđevića naišla među iseljenicima na »snažnu opoziciju«. Taj je otpor urodio ne samo sukobom između H. Hinkovića i Jugoslav. Odbora zbog Hinkovićeve tumačenja krfskih odiuka, s kojim se suglasilo i Vijeće kao predstavnik jugoslavenskog pokreta, nego i ostavkom M. Pupina na kraju 1917, što je odnos Vijeća prema srpskoj vladi još više zaoštrilo. Tu je situaciju pogoršao dolazak srpske vojne misije u mjesecu prosincu koja je u svim službenim dodirima s američkim vlastima, pa i Kongresom, svjesno izbjegavala da zastupa ideju ujedinjenja. Taj je propust, posljedice kojega su bile za jedinstvo iseljeničkog pokreta kobne, tijekom iduće godine (1918) donekle ispravio srpski poslanik u Washingtonu Lj. Mihajlović, ali je njegova aktivnost završila najzad otvorenim sukobom sa srpskom vladom i njegovim opozivom. Nagomilane sukobe povećalo je u isto vrijeme crnogorsko pitanje i pogotovu pitanje dobrovoljaca, koje je u odnosima između srpske vlade i Jugoslavenskog Odbora odigralo važnu ulogu.

Ustrajan otpor srpske vlade da se Odboru prizna u međunarodnim odnosima pravo predstavnštva za sve Južne Slavene u Austro-Ugarskoj potaklo je pri kraju rata 1918. Jugoslavensko Narodno Vijeće da se u tom presudnom pitanju uoči konačnog stvaranja zajedničke države otvoreno suprotstavi srpskoj vladi. Na samom kraju rata, 3. studenoga 1918, Vijeće se svojom »Otvorenom riječju«, koju su potpisali H. Hinković i N. Gršković, izjasnilo za republikanski oblik državnog uređenja.

Taj je odlučan korak, u novim prilikama koje su uskoro zatim dozele do akta ujedinjenja od 1. prosinca, prethodio ubrzo potpunom slomu dotadašnjeg jugoslavenskog pokreta u USA i samog Vijeća.

Autor je u opširnijem zaglavku dobro rezimirao osnovne rezultate svog rada prema redosljedu pojedinih poglavlja. Možda bi s obzirom na podjelu teksta, u kojem se ponekad gubi istovremenost zbivanja na različitim područjima — ma kako autor imao za takvu podjelu opravdanih razloga, — bilo za cjelinu problematike bolje da je u tom sažetku izložio događaje i probleme u njihovoj vremenski povezanoj skupnosti.

Iako je problematika, koju autor obrađuje, iz više razloga još uvijek veoma osjetljiva, a do danas nije ni bila u cjelini proučena, on je uspio da je temeljito istraži i nepristrano prikaže, pa njegov rad, pored mnogih novih rezultata u pojednostojnostima, dostojno ispunjava jednu od najznatnijih praznina u našoj i općoj historiografiji.

Jaroslav Šidak

LJUBIŠA DOKLESTIĆ, SRPSKO-MAKEDONSKITE ODNOSI VO 19 VEK, Biblioteka anali, Skopje 1973, 515.

Knjiga dra Ljubiše Doklestića, Srpsko-makedonski odnosi u XIX stoljeću, sadržava tekst njegove disertacije, obranjene godine 1969. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i za ovo izdanje prevedene na makedonski jezik. Tekst je, nakon opširnijeg Uvoda (15—68), podijeljen u tri dijela, s devet odužih »glava« i tridesetdevet poglavlja; njemu prethodi »Predgovor« (7—12) a na kraju su dodani »Zaključak«, sažetak, popis kratica, bibliografija i indeks (439—455 i 479—513).

Knjiga je zaokružena cjelina koja razvoj srpsko-makedonskih odnosa u XIX st. prikazuje do odlučne prekretnice u politici Srbije prema Makedoniji za vrijeme istočne krize 1896/7. Ona je upravo, prema autorovim riječima, studija o »političkim odnosima Srbije prema Makedoniji, o crkvenim, kulturnim i prosvjetnim vezama Srbije i Makedonaca i o djelatnosti srpske propagande u Makedoniji« (7). Po toj svojoj zamisli ona je jedinstvena pojava u dosadašnjoj historiografiji, iako je literatura o pojedinim problemima i pojavama iz te kompleksne materije veoma opsežna. Jedini pokušaj sinteze na tom području, djelo K. Džambazovskog, Kulturno-opštestvenite vrski na Makedoncite so Srbija vo tekot na XIX vek, Skopje 1960, ograničava se uglavnom na prosvjetnu djelatnost Srbije među Makedoncima. Osim toga — iako sadržava mnogo novih podataka koje je autor crpio iz do tada neiskorištenih arhivskih fondova — ona ne zadovoljava jedan od osnovnih metodičkih zahtjeva tj. ne uzima u obzir svu dotadašnju literaturu i objavljenu izvornu građu. Dokleštić je, zbog toga, bio primoran da rezultate Džambazovskog u mnogome ispravlja i dopunjuje.

Svoju je heurističku dužnost doista uzorno ispunio. I on se, dakako, uvelike poslužio arhivskom građom iz šest arhiva i Narodne biblioteke u Beogradu, ali je također iskoristio golemu objavljenu građu i priloge ponajviše razasute po različitim časopisima i novinama, ne samo srpskim i makedonskim nego i bugarskim. Tako savjestan pristup materiji objašnjava i teškoće koje je autor morao u toku rada prevladavati, jer u Zagrebu nije mogao naći ništa osim nešto novije literature. Prema tome, knjiga je dragocjen prinos i bibliografiji literature o različitim pitanjima makedonskog razvoja u XIX stoljeću.

Prije nego što je pristupio iscrpnom i kritički obrađenom pregledu literature i izvora (57—68) autor je u Uvodu smatrao potrebnim da izloži neka metodički važna pitanja i »osnovne momente u povijesti Makedonije i Makedonaca u XIX stoljeću«. S obzirom na etničko šarenilo Makedonije, autor je dobro uradio što upotrebu imena Makedonije »radi pojednostavljivanja stvari« — kako sam kaže (16) — ograničava samo na etnički teritorij makedonskog naroda.

Zacijelo je potreba, u načelu potpuno opravdana, da se na ograničenom prostoru iznese sve što je u etničkom, političkom, socijalnom, ekonomskom i nacionalnom pogledu bitno za razumijevanje odnosa između Srbije i makedonskog naroda utjecala na to da je poneko pitanje u tom pregledu ostalo nedovoljno objašnjeno. Neobjašnjena je ostala i važna konstatacija koja ulazi u sam predmet osnovne teze: da još na kraju šestog i tijekom sedmog desetljeća Makedonce smatraju u Srbiji »pretežno Bugarima« (74). Autor se, kasnije, doduše, opet na tu konstataciju navraća, ali problem, značajan za genezu makedonske nacije uopće, ostaje i dalje otvoren. On, očigledno, zahtijeva posebnu, temeljitu obradbu u mnogo širim okvirima. Autor je u 3. pogl. I. glave Uvoda, gdje govori o razvoju makedonske nacionalne ideje u XIX stoljeću (31—45), dao za dalje razmatranje toga problema dobru podlogu.

Prelazeći na osnovni problem svoje knjige autor analizira najprije predodžbe kakve su u Srbiji do 1868. postojale o Makedoniji i njezinu pučanstvu. On konstatira da je Makedonija bila za Srbiju do 60-tih godina terra incognita i da je nosioci vanjske politike Srbije nisu smatrali srpskom zemljom, pa ona nije »najvećim dijelom ni ulazila u program srpske nacionalne politike« (76). Tek u 50-im godinama počinje se upotrebljavati geografski pojam Stare Srbije, koji će s vremenom obuhvatiti gotovo cijelu Makedoniju, a s pojavom liberala u 60-im godinama počinje prodirati shvaćanje da je Makedonija »srpska zemlja« (76). Međutim, vanjska politika kneza Mihajla ne nosi još takvo obilježje, iako Makedonija upravo za njegove vladavine prvi put dobiva određene mjesto u srpskoj vanjskoj politici

i to prilikom pregovora o savezu s Grčkom. Tada se prvi put u međusobnim odnosima balkanskih država pojavljuje nastojanje da se na tlu Makedonije odrede i granice njihovih interesnih sfera.

Autor ocjenjuje utjecaje iz Srbije u toj prvoj fazi, do Mihajlove smrti 1868, kao korisne za razvoj nacionalne svijesti u Makedonaca, iako je ona zapravo bila samo općenito slavenska. Oni su, prema njegovu mišljenju, u jednom dijelu zemlje pridonijeli »jačanju slavenske svijesti i antipatrijaršijskog pokreta makedonskog naroda« (112). Pri tom, doduše, ne previđa i one »negativne popratne pojave« na koje je srpska nacionalistička propaganda mogla kasnije nadovezati (441), niti prelazi preko činjenice da su Makedonci u prvoj polovini XIX st. »bili opterećeni starim (tj. bugarskim i srpskim; J. S.) državnopravnim i crkvenim tradicijama« (110). Međutim, pitanju tih tradicija nije obratio dovoljnu pažnju, iako iz podataka koje donosi proizlazi dublja ukorijenjenost bugarske tradicije i tješnja povezanost makedonskog građanstva s bugarskim u borbi protiv grčke patrijaršije.

Prvoj glavi drugog dijela autor je dao naslov: »Usmjeravanje srpske vanjske politike u pravcu Makedonije (1868—1885)« (115). Iako opravdano smatra da je to razdoblje posebna cjelina s obzirom na ono što mu prethodi i što mu slijedi, pretenzije Srbije na makedonski teritorij ne pojavljuju se tek tada. Autor je konstatirao da se one ispoljavaju već 1861. kada je Ilija Garašanin, pregovarajući s Grcima, proširio »srpsko propagandno područje« sve do Ohrida, Štipa i Džumaje, a u slučaju raspada Turske pomišljao čak na podjelu Makedonije između Srbije i Grčke (81/2). Opravdano je, pak, mišljenju Sl. Jovanovića da je Srbija pravac svoga teritorijalnog širenja prema jugu usmjerila tek nakon 1878, suprotstavio činjenicu koju je izrazio riječima: »Novi razmještaj političkih snaga na Balkanu na prvom je mjestu utjecao da je prebacivanje težišta srpske političke djelatnosti iz Bosne i Hercegovine na Kosovo i u Makedoniju, koje je započelo još 1868, nastavljeno i dovršeno u tih nekoliko godina«, tj. od 1878. do 1885. godine (157).

Autor je, nadalje, s pravom odbacio mišljenje o nedosljednosti srpske politike prema antipatrijaršijskom pokretu i bugarskoj egzarhiji (poslije 1870) u cjelini, upozorivši da su razlike u stajalištu Srbije prema njima bile uvjetovane različitim stupnjem njezinih nacionalističkih aspiracija na pojedine dijelove Makedonije.

Prikazujući raznolike oblike propagandne djelatnosti od 1868. do 1885. autor je vrlo dobro uočio osnovni nedostatak srpske propagande, tj. da ona za razliku od grčke i bugarske nije imala vlastite crkvene organizacije u Turskoj koja bi mogla biti njezin oslonac. Zbog toga je ona, kako je to pouzdano dokazao, bila primorana da prvenstveno prodire u krajeve koji su ostali vjerni patrijaršiji i to u sela i među siromašnije slojeve. Pri tom se ograničavala isključivo na prosvjetnu aktivnost, privlačeći makedonsku mladež u srbijanske škole da ih ondje odgoji za učitelje, snabdijevajući osnovne škole svojim udžbenicima i šaljući pomoć makedonskim crkveno-školskim općinama u novcu i učiteljima. Na osnovi vrlo pažljivo prikupljenih podataka, autor je došao do zaključka da je od 1868. do izbijanja srpsko-turskog rata 1876. novčanu pomoć primalo 30 škola ili učitelja, uglavnom u sjevernom i zapadnom dijelu zemlje koji su i prije već bili izrazito pečalbarski, a da se ta djelatnost drugdje nije ispoljila. Uzevši u cjelini, srpska propaganda, uspoređena s drugim propagandama, »nije za tih osam godina djelatnosti u Makedoniji postigla [...] većih rezultata po širini svojih zahvata [...]« — zaključuje autor (442). Jedan od uzroka tom oskudnom uspjehu nalazi on u nemoći srpske propagande da, »zbog smetnji i protuakcija bugarske propagande«, pridobije makedonsko građanstvo i preko njega proširi svoj utjecaj na selo. Kao i u prethodnom razdoblju, građanstvo je, dakle, u tom dijelu Makedonije prijanjalo uz bugarsku nacionalnu ideju.

U ocjeni srpske politike prema Makedoniji autor je istaknuo stanovite razlike u držanju dviju političkih stranaka, liberala i naprednjaka, koje su se u tom razdoblju smjenjivale na vlasti. »U stvari« — konstatira on — »naprednjaci kova Stojana Novakovića bili su mnogo kritičniji i realniji u poslovima propagande« (166, bilj. 439), a njihove vlade, od 1880—86, nisu smatrale potrebnim da se stvori neko posebno tijelo koje bi upravljalo propagandom u Turskoj, kakvih je poticaja bilo na strani liberala.

U vezi s Berlinskim kongresom 1878. autor je razmotrio i pitanje tobožnjih peticija koje su u prilog srpskih pretenzija navodno stizale iz Makedonije i kojih originali nisu poznati. Opravdano je konstatirao da su mnogi podaci u njima očigledno »proizvoljni, osobito što se tiče mjesta njihova sastavljanja i potpisivanja«, pa su ih »najvjerojatnije u velikom broju« potpisali makedonski pečalbari u Srbiji (155).

Treći dio, u kojem je autor prikazao djelatnost srpske nacionalističke propagande od 1885. do 1897, obuhvaća, zajedno s bilješkama, dobru polovinu čitava teksta. Nakon zastoja, koji je uslijedio poslije izbijanja srpsko-turskog rata 1876. i potrajava do srpsko-bugarskog rata 1885, srpska je propaganda, po riječima autora, morala »početi djelovati iz početka« (443) i tek tada je smišljeno i dosljedno razvila one oblike rada koji su joj osigurali neke trajnije uspjehe. Međutim, autor jasno pokazuje da su ti uspjesi, unatoč mnogo razvijenijoj djelatnosti, ipak bili prvenstveno rezultat promjena u međunarodnim odnosima, o kojima je, uostalom, srpska propaganda već i ranije ovisila.

Tek sada, poslije izgubljenog rata protiv Bugarske, razvijala se u Srbiji publicistička djelatnost koja je trebala da dokaže srpski karakter Makedonije. Analizirajući »samo najkarakterističnije radove« (229) te vrste objavljene do 1891. — autor smatra da ostali ne donose više ništa novo — on konstatira da su srpske etničke granice sada »još više pomaknute prema južnim i istočnim granicama Makedonije i da su zahvaćale gotovo čitav etnički prostor Makedonaca osim uskog teritorija između planina Pirin i Rodopi« (229). Naziv Stara Srbija udomaćuje se sve više za Makedoniju čak do južno od Kostura, Bitolja i Strumice, a uvjerenje da Makedonija pripada »srpskom etničkom prostoru« postaje sada u Srbiji općenito. Iako se od 1878. srpska etnička granica u Makedoniji sve više smješta na jug, autor opaža da u tome nije bilo »ujednačenosti« (121), jer je, po riječima Č. Mijatovića iz g. 1879, »po nekima patriotizam zadovoljavan bio da ostane u Prizrenu, dok se drugi jedva može u Solunu da zaustavi« (118). Ako se ima na umu da je već 1863. Svetozar Miletić, u ime »viših političkih i trgovačkih interesa srpskog naroda« (124, bilj. 294), zahtijevao da mu pripadne veći dio Makedonije zajedno sa Solunom, takva je ocjena potpuno razumljiva. A razumljiva je i autorova konstatacija da je u vanjskoj literaturi, pogotovu u razdoblju nakon osamostaljenja bugarske narodne crkve, bilo najviše upotrebljavano bugarsko ime, što su srpski publicisti kojekako pokušavali objasniti. Ali su uz to razumljivi i podatak iz jednog pisma Stojana Novakovića (1891) da srpska nacionalistička propaganda nije u Makedoniji imala »upravo nigdje ništa« (254), jer nije imala oslonca u narodu, i njezin pokušaj da se do g. 1894, iz taktičkih razloga, posluži čak makedonskim imenom i jezikom. Iako je »ideju štampanja udžbenika na 'makedonskom dijalektu« — kako autor konstatira — »stvorila težnja da se srpski utjecaj čim brže proširi u makedonskom narodu« (350), značajna je činjenica da su najviše uspjeha u narodu postigli tzv. Makedonski bukvar, koji je doživio dva izdanja (1889. i 1891), i prva godišta kalendara »Golub« (od 1890. dalje). Autor je, protivno mišljenju koje prevladava u makedonskoj historiografiji, dokazao da uzrok daljem osamostaljanju ovih »makedonskih« udžbenika »ne treba tražiti u makedonskom narodu [...] već u stavovima srpske propagande« (345, bilj. 1207). Kao i u prethodnom razdoblju, ni sada

nije srpska propaganda mogla prodrijeti među imućnije i uglednije dijelove makedonskog društva, zbog čega je — zaključuje autor — morala poznjeti slab uspjeh. Tu je činjenicu Slobodan Jovanović 1894. izrazio drastičnim riječima da »smo u prvi mah neizbježno upućeni na talog« (313, bilj. 995) — i te u Skoplju gdje su prilike za tu propagandu bile najpovoljnije.

Prema tome, treću fazu obilježava ne samo sistematski rad na propagandi (od 1891) nego i znatan porast troškova, od kojih je važan dio otpadao na novčane nagrade pristašama. Oni su se i dalje nalazili među siromašnijim ljudima kojima je to prvenstveno bilo jedno vrelo prihoda. »Zbog tih visokih izdataka«, zaključuje ponovo autor, »srpska se propaganda, između ostalog, nalazila u nepovoljnijoj situaciji u Makedoniji s obzirom na bugarsku i grčku propagandu, koje su se oslanjale na bogatije slojeve makedonskog društva« (300).

Budući da je srpska vlada tek u početku 1896. uspjela da na jednu episkopsku stolicu (raško-prizrensku) dovede svog čovjeka, ona — za razliku od grčke i bugarske propagande — nije ni u toj fazi raspolagala u Makedoniji nekom svojom crkvenom organizacijom. Zbog toga je bila i dalje primorana da težište svoje djelatnosti polaže među patrijaršiste (grkomane) i da se pri tom oslanja na samu patrijaršiju. Međutim, kako je autor na više primjera pokazao, »patrijaršija, i pored svih napora srpske vlade da s njom uspostavi tješnju suradnju, nije izlazila u susret mnogim srpskim zahtjevima [...]« (266), koji su bili protivni grčkim nacionalističkim težnjama. Uostalom, srpska je vlada izbjegavala da dođe u sukob s tim težnjama, pa je, npr., 1891. smatrala da tzv. pravoslavne općine patrijaršista »ne treba forsirati u krajevima koji ulaze u sferu grčkih pretenzija« (376).

Preuzimanje i otvaranje škola te odgoj pogodnog »učiteljskog kadra« ostali su i tada pglavita briga srpske propagande. Poslije neuspjeha s preuzimanjem »patrijaršijskih slavenskih škola«, koje su nailazile na otpor mjesnih turskih vlasti, s izuzetkom skopske eparhije, ona je prešla na otvaranje privatnih škola s nastavom na makedonskom jeziku. Prema tabeli koju je autor izradio, porast je srpskih škola u 90-im godinama očigledan, osobito u tetovskoj, skopskoj i kumanovskoj kazi. U odgoju učitelja prelomne su godine bile 1890/1. Tada se pristupilo izboru učenika iz Makedonije za polaženje različitih škola u Srbiji, od kojih su neke bile upravo za njih i osnivane. Međutim — »za čitavo vrijeme od 1886. do 1897. srpska je vlada svoju politiku školovanja makedonskih učenika vodila u skladu s prioritetnim potrebama svoje propagande u Makedoniji, a ne prema željama makedonskih učenika« (343), pogotovu ako se radilo o studiju na Velikoj školi. Budući da je od 1889. do 1893. srpska propaganda uspjela u Carigradu objaviti gotovo sve udžbenike, koji su bili potrebni njezinim osnovnim školama u Makedoniji, ona je gotovo sasvim obustavila njihovo izdavanje. Godine 1895. uspjela je najzad pokrenuti prvi svoj list u Turskoj, »Carigradski glasnik«, a u bitoljskom i solunskom vilajetu otvorila je nekoliko knjižara, koje su do 1897. »bile gotovo jedini vidljivi uspjeh« (369) njezine propagande u njima.

Kako autor ističe, »otvaranje novih škola najvećim je dijelom bilo povezano s pridobivanjem egzarhista na patrijaršijsku stranu« (401). On konstatira i to da je porast patrijaršista do 1896. mjerilo za uspjeh srpske propagande u Makedoniji uopće. Iako je pokušao da tu tvrdnju izrazi i brojkama, nije mu to, iz objektivnih razloga, pošlo za rukom. Razlike u brojčanim podacima iz srpskih i bugarskih izvora tako su velike da se na njihovu temelju ne mogu donositi pouzdaniji zaključci. Autor to i sam uviđa. »Točan broj pripadnika jedne i druge crkve« — zaključuje on — »ne može se utvrditi ne samo zbog toga jer suvremeni srpski i bugarski podaci nisu potpuno objektivni nego i zato što se on neprestano mijenjao zbog stalne fluktuacije, i to ne samo pojedinih obitelji već i čitavih sela s jedne na drugu stranu. Turski su podaci također neupotrebljivi jer su rađeni površno, pa čak i pristrano [...]« (383, bilj. 1368).

Autor je rad srpske propagande prikazao u svim njezinim oblicima do u najmanje tančine, posluživši se pri tom golemom izvornom građom, osobito izvještajima i korespondencijama sudionika u tom radu. Ne ulazeći u ovaj ocjeni u sve pojedinosti, kojima taj prikaz obiluje, jer su one izrazito faktografske prirode, treba istaći da je autor uložio u nj izuzetan trud i velik osjećaj odgovornosti prema utvrđivanju historijskih činjenica.

Srbija je svoju neutralnost u događajima od 1895—97, koji su Portu doveli u težak položaj jednako zbog upada komitskih četa iz Bugarske kao i nove istočne krize u vezi s ustankom na Kreti, iskupila takvim koncesijama koje su joj najzad osigurale čvrstu podlogu za dalju nacionalističku propagandu u Makedoniji. Porta je, među ostalim, 1897. dopustila otvaranje srpskih škola i u bitoljskom i solunskom vilajetu. Na taj način, konstatira autor, »srpske su vlade od 1895. do 1897. postigle neusporedivo više koristi za srpsku propagandu u Makedoniji nego u čitavom svom radu u tom pravcu na Porti i patrijaršiji, kao i kod grčke i bugarske vlade, u vremenu od 1886. do 1895. godine« (277). Srbija je pri tom našla u Rusiji dragocjenu pomoć, koja je imala razloga da u to vrijeme bude nezadovoljna držanjem Bugarske. Od tada — zaključuje autor svoj prikaz treće faze u srpsko-makedonskim odnosima — »srpska je propaganda mogla uložiti veće napore da preko svojih učitelja unosi srpsku nacionalnu svijest među Makedonce«, jer ona, prema jednom službenom izvještaju iz 1897, nije još, kao ni bugarska nacionalna svijest, uhvatila korijena u Makedoniji (436/7).

Ovom konstatacijom, poraznom za sva dotadašnja nastojanja srpske propagande u Makedoniji, Ljubiša Doklešić završava svoj tekst, ali problematika o kojoj raspravlja traje i dalje i čak se u temeljito promijenjenim prilikama sve više zaoštava i produbljuje. Za bolje razumijevanje toga daljeg procesa ova je knjiga izvanredno poučna.

Publicistički koncipirani pogovor akademika Kirila Miljovskog (457—471) ne prinosi izvodima autora, osim nekih manjih primjedaba, ništa vrijedno pažnje.

Jaroslav Sidak

I. PERIĆ, BORBA ZA PONAROĐENJE DALMATINSKOG ŠKOLSTVA 1860—1918, Zagreb 1974, str. 176.

Sjedinjenje sa sjevernom Hrvatskom i ponarođenje bili su glavni zahtjevi Narodnog preporoda u Dalmaciji, postavljeni već na njegovu početku. Dok prvi cilj nije do propasti Habsburške Monarhije postignut drugi je polagano ostvarivan, ali ni on nije u tom razdoblju ostvaren do kraja. Pod pojmom ponarođenja podrazumijeva se istiskivanje talijanskog i uvođenje hrvatskog jezika kao službenog u upravu i sudstvo te kao nastavnog u škole. Borba koja je vođena i rezultati koji su postizavani na prva dva područja u literaturi su dosta obrađivani, što je napose zasluga V. Maštrovića. Naprotiv, školstvo je ostajalo po strani te je spominjano tek usput ili je obrađivano parcijalno. Spomenuto je djelo prvi rad koji cjelovito obuhvaća spomenutu problematiku. Tiskano je u izdanju Hrvatskoga školskog muzeja kao prva knjiga u njegovoj seriji Monografija.

Rad I. Perića podijeljen je u pet poglavlja. U prvom se autor osvrće na razdoblje od kraja mletačke i početka austrijske vladavine 1797. u Dalmaciji, dajući tako pregled cijeloga, gotovo 120-godišnjeg, razdoblja. Doduše, o pravoj borbi i sistematskom radu na ponarođenju školstva može se doista govoriti tek od 1860, te je autor s

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXVII—XXVIII

1974—75

Redakcioni odbor

*IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK*

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE